

A MAGÁNHANGZÓK KIESÉSE A MORDVINBAN

ZAICZ GÁBOR

Mint ismeretes, elsősorban a hangkiesés, a hangbetoldás, a hangátvetés és a hanghelyettesítés sorolható a szórványos mordvin morfonológiai változások közé. A mássalhangzók elizióját számos dolgozatomban tanulmányoztam, a fent említett három további változásról pedig egy rövid tanulmányban készítettem összegezést (vö. minderről pl. Zaicz 1997: 199; vö. még Zaicz 1995).

Ezúttal a vokálisok kiesését tekintetem vizsgálódásom tárgyának. Ez a jelenség bekövetkezhet 1. morfémák határán (szabad és kötött, illetőleg két szabad morféma találkozásakor), 2. egy szabad morfémán, a szótövény belül. Lényegében hasonló kettősséget mutat e tekintetben a magyar nyelv is (vö. Nádasdy-Siptár 1994: 153).

A vokálisok kiesése elsősorban *morfémahatáron* következhet be a mordvinban. O. Je. Poljakov osztályozását (Poljakov 1993: 92) némileg módosítva és pontokba sűrítve, ill. azokban csoportosítva két morféma találkozásakor a mordvin magánhangzóknak a következő típusú elizióit tekinthetjük véleményem szerint a legjellegzetesebbeknek.

Vokális eshet ki a morfémahatáron

1. a *névragozásban*, az E [erza] -go, -ko, -do, -de, -ge, -te és a M [moksza] -ga, -ka, -da, -da, -ga, -ta végű névszókban:
 - a) a többesszám-jel előtt, vö. E *kurgo*, M *kurgə* 'száj': Pl *kurk-t* (vö. még Paasonen 1893/1903: 104; Jevszevjev 1929/1963³: 33; Bubrih 1953: 13; Juhász-Erdélyi 1961: 13; Cigankin 1970: 56, 1979: 72–73; Rédei 1984 225–226);
 - b) esetragok előtt (E, M inessivus, elativus, illativus, továbbá M ablativus, abessivus), vö. Nom E *latko*, M *lotkə* 'árok': Iness E *latk-so*, M *latk-sə* (vö. még Ahlqvist 1861: 6; Paasonen 1893/1903: 104; Bubrih 1953: 13, 181; Cigankin 1970: 57, 1979: 71–72; Rédei 1984: 225–226);
2. az *igeragozásban*:
 - a) az indeterminatív ragozás felszólító módjában, vö. E *vano-*, M *vanə-* 'néz': Sg2ImpIndet E *van-t*, M *vatt* (vö. még Cigankin 1970: 57; – a kijelentő mód jelen idejében: Cigankin 1979: 73; múlt idejében: uő 1970: 57);
 - b) a determinatív ragozás kijelentő módjában, vö. E *vansto-*, M *vanftə-* 'vigyáz': Sg3IndetPret1Det –ObjPl3 E *vanst-inže*, –ObjSg2 M *vanft-ənzə* (vö. még Bubrih 1953: 13–14; Cigankin 1979: 71);
3. a *névszóképzésben*, például a -ks deverbális főnévképző előtt, vö. E *seřede-*, M *särädə-* 'betegeskedik': E *seřet-ks*, M *särät-ks* 'kelés' (a határozószók képzése sere vonatkozóan vö. még Cigankin 1979: 71);

4. az *igeképzésben*, elsősorban a gyakorító képzők előtt: E, M *mora-* ‘énekel’: *mor-sé-* ‘énekelget’ (vö. még Paasonen 1893/1903: 104–105; Juhász–Erdélyi 1961: 12–13; Cigankin 1970: 57);
5. *szóösszetételekben*, például az összetett számnevekben, vö. E *kodgemeñ*, M *kodgemañ* ‘hatvan’ ← E *koto*, M *kota* ‘hat’ + E *kemeñ*, M *kemañ* ‘tíz’ (vö. még Juhász–Erdélyi 1961: 11; Cigankin 1979: 70–71); végül – voltaképpen más problematikához kapcsolódóan –
6. *két szó határán* is, a gyors beszéd eredményeképpen, az elsőnek szóvégi vokálisa, vö. E *čuvt alov*, M *šuft alu* ‘fa alá’ ← E *čuvto*, M *šufta* ‘fa’ + E *alov*, M *alu* ‘alá; le’ (vö. még Cigankin 1979: 71; Rédei 1984: 227; Keresztes 1990: 36).

Elsősorban a mordvin nyelvjárásokban igen gyakori a morfémahatáron – különösen két szabad morféma találkozásakor – a magánhangzó-elízió; vö. erről

- a) az erza dialektusokra vonatkozóan: Cigankin 1961: 320–321; Jakuskin 1961: 214–215, 216; Objedkin 1961: 112–113, 135–136, 1963a: 44–45, 1963b: 246, 1963c: 9; Davidov 1963: 134–135; Biuskin 1968: 241–242, 251; Jermuskin 1968: 323–325;
- b) a moksza dialektusokra vonatkozóan: Gyevajev 1963: 284–289; Azrapkin 1966: 256, 268–269; Babuskina 1966: 49–52; Lomakina 1966: 308–311.

A magánhangzó-kieséssel kapcsolatban a hangsúlynak is van szerepe (vö. Bubrih 1953: 36–38; Feoktyisztov 1966: 203; Bereczki 1988: 322), de mindenekelőtt a szabad morfémaikon belül.

A *szabad morfémaikkal kapcsolatos* magánhangzó-elízió tanulmányozása meglehetősen elhanyagolt terület. Az ide tartozó vizsgálódások elszórt és tüzetesnek aligha mondható volta (vö. még Paasonen 1893/1903: 53–56, 103; Bartens 1999: 28, 30, 52, 53, 56, 60, 64–66) a problematika rövid, történeti szempontú összegzését indokolhatja.

Ismeretes, hogy az ősmordvinra kétféle redukált hang is feltehető, melyek mind az első, mind pedig a második szótagban előfordulhattak. Ezeknek a tökéletlenül képzett vokálisoknak a helye a szóhangsúly szempontjából is szerepet játszott. A mordvin nyelv önálló életének ebben a kezdeti szakaszában az első és a második szótagi hangsúly egyaránt jellegzetesnek mondható (vö. Bereczki 1988: i.h.). A második szótagi, rendszerint abszolút szóvégi **a*, **ä*, **e* hangsúlytalan helyzetben redukálódott, majd később gyakran eltűnt, mindenekelőtt a moksában. Eszerint ősmordvin kori *első szótagi hangsúly* tehető fel a következő szavakban: E, M *kal* ‘hal’ (KL 48) < ómd. **kala* < ősmd. **kalâ* < előmd. **kala* (U **kala* ‘ua.’: UEW 119); M *šelmä* (~ E *šelme*) ‘szem’ (KL 136) < ómd. **šelmä* < ősmd. **šilmä* < előmd. **šilmä* (U **šilmä* ‘ua.’: UEW 479); E M *šed* ‘szén’ (KL 139) < ómd. **šedā* < ősmd. **šidā* < előmd. **side* [**šide*] (U **šid’e* ‘faszén’: UEW 477).

A mai mordvinban gyakori mássalhangzó-torlódás – más rokon nyelvektől eltérően – az ősi szókinsben még szó eleji helyzetben is dokumentálható. A mássalhangzó-kapcsolatokkal kezdődő mordvin szavak hangalakja az ősmordvin korban, az azt követő őmordvin korban vagy olykor még későbbben bekövetkezett vokáliskieséssel jött létre. A mordvinban „magánhangzó kiesése csak hangsúlytalan helyzetben lehetséges” (Bubrih 1953: 37). A magánhangzó elíziója a nyomaték nélküli első szótagban következett be: annak teljes hangja előbb redukálódott, majd eltűnt. Minden bizonnyal

ősmordvin – vagy esetleg ómordvin – kori *nem első szótagi hangsúly* meglétére utalnak az uráli etimológiai szótárban közölt azon mordvin szóelemek, melyek mássalhangzó-kapcsolattal kezdődnek. A szakirodalom szerint az első szótagi **i*, **u*, valamint **ü*, **e* hangsúlytalan helyzetben *ə*, *ê* hangalakúvá redukálódott, majd eltűnt (hangsúlyos helyzetben a tökéletlenül képzett hangok fejleménye, mint ismeretes, az E *o*, *e*, M *ə*).

Az ősi mordvin szókinsz forrásaként önként kínálkozik az említett uráli szófejtő szótár (UEW), valamint Keresztes Lászlónak 557 szócikkből álló szótörténeti és etimológiai jegyzéke (Keresztes 1986; adat mellett [fentebb is]: KL). Mindkét korpusz rendkívül érdekes megfigyelésekre, illetve következtetésekre ad alkalmat. Az UEW-ben összesen 26 mordvin lexéma családjában fedezhető fel egy vagy több szókezdő mássalhangzó-kapcsolatot tartalmazó szóalak. A következőkben ezeket a szavakat elsősorban a kikövetkeztethető vokálislemeik alapján osztom csoportokba, majd az egyes csoportokon belül a magánhangzó-kiesés feltehető sorrendje szerint sorolom fel az egyes mordvin szavakat, a legkorábbiaknak látszó, ősmordvin kori eliziótól haladva az ómordvin, középmordvin, újmordvin korra feltehető kiesések felé. Amennyiben kronológiai fogódzót nem találtam, betűrendben közlöm a szóban forgó lexémákat.

Az alábbi finnugor eredetű mordvin szavak utalnak tehát *első szótagi magánhangzó-kiesésre*.

I. **i* (+ **ä*) → **ə* → "

Az első szótagi magánhangzó eredetileg **i*, a második szótagi pedig **ä* lehetett.

- (1) E M *kši* 'kenyér'
(KL 68) < ómd. **kšsa* < kései ósm. **karsə* < korai ósm. **karsä* < előmd. **kirsä* (FV **kürsä* 'ua.': UEW 679)
- (2) M *kšna*- (~ E *kešna*-) 'tüsszent'
(KL 57) < ómd. **kašna*- < ósm. **kišna*- (FP **kičnä*- 'ua.': hangutánzó: UEW 662)
- (3) E *pša* (~ R. *piša*), M *prä* (R. *piřä*) 'fej'
(KL 121) < ómd. **pařä* ~ **piřä* (FU **perä* 'far': UEW 373)
- (4) E *pškiže*- (~ M *peškiže*-) 'hasmenése van'
(KL 122) < ómd. **paška*- ~ **piška*- << ósm. **piškä*- (FU **pučka* 'ua.; bélsár'; hangutánzó: UEW 396–397)
- (5) E M *šša*- '(fel)áll'
(KL 148) < kései ómd. **šašša*- < korai ómd. **šačša*- (rég. mordvin *-ša* képzőelemmel) < ósm. **šičä*- (FU **šačča*- 'áll': UEW 431–432)
- (6) M *ščava* 'anyai nagyanya' (elhomályosult összetétel: M *šč*- [vö. E R. *ščäša*, (Paasonen 1893/1903: 55) *iščäša* 'anyai nagyapa', E *čiče*, *čičä-ala* 'sógor'] + *ava* 'anya; asszony')
(KL 158) < kései ómd. **čäčä* < korai ómd. **čičä* (U **čecä* 'nagybácsi': UEW 34–35)
- (7) M *fkä* (~ nyj. *ifkä*, E *vejke*) '1'
(KL 184) < ómd. **vajkä* (FP **ikte* '1': UEW 81)

- (8) M nyj. *flije-*
(KL 116) < ómd. **pivl̥a-* ~ **pijl̥a-* << előmd. **pēktā-* (FV **pektā-* 'ua.': UEW 728; vö. még: SSA *pettā-* a.)

II. **i* (+ V) → **ə* →

Első szótagi **i* következtethető ki, de a második szótagi vokális hangszíne vegyes képet mutat, illetőleg nem világos.

- (9) E *kšta*, M *šta* 'viasz'
(KL 162) < ómd. **šta* (az E *k-* eszerint inetimologikus hang) < ősm. **šššta* < előmd. **šišta* (FP **šištš* 'ua.': UEW 785–786)
- (10) E M *ška* 'idő'
? < kései ómd. **čka* ~ **ška* < korai ómd. **čacka* ~ **šacka* < ősm. **čička* ~ **šička* (? FP **čecke* 'idő(tartam)': UEW 620)
- (11) E M *pši* (~ E R. *piši*) 'forró'
(KL 122) < ómd. **pašaj* < ősm. **pišə* (FP **pošə* 'forró; hőség': UEW 738)
- (12) E *skiša-*, M *šleša-* 'csip'
(UEW 162) < ómd. **kaskāša-* (FV **kiškə-* 'szakít': UEW i.h.)
- (13) E *šleše*, M *kštīr* (~ M R. *kištīr*) 'orsó'
(KL 162) < kései ómd. **kaštəra* < korai ómd. *kištəra* (FV **keštrū* 'orsó; ? fon' < iráni: UEW 656)
- (14) E M *tša-* (~ E M R. *tīra-*) 'táplál'
< ómd. **təša-* ~ **tīrə-* (FP **ters-* 'ua., felnevel': UEW 795)

III. **u* (+ **a*) → **ə* →

Az első szótagi magánhangzó eredetileg **u*, a második szótagi pedig **a* lehetett.

- (15) E *kšta-*, M *šta-* 'mos'
(KL 162) < ómd. **(k)šta-* < ősm. **šš(k)šta-* < előmd. **šu(k)šta-* (FV **šukštš-* 'ua.': hangutánzó: UEW 788)
- (16) E *skal* 'tehén', M *skal* 'üsző'
(KL 144) < ómd. **skal* < ősm. **šskal* < előmd. **uskals* (FP **uskals* 'tehén' < ? [iráni] jövevényező: UEW 805)
- (17) E *kšna*, M *šna* 'szij'
(KL 68) < ómd. **šakšna* < ősm. **šukšna* (1. < balti; 2. FV **šišna* 'ua.' < balti: UEW 786)
- (18) E *srado-* (~ M *sorado-*) 'szétszóródik'
(KL 147) < ómd. **sara-* (vö. E R. *sra-* 'elnyúlik') << ősm. **sura-* (FV **sira-* 'forgács; szétforgácsolódik'; hangutánzó: UEW 759–760)
- (19) E M *pra-* 'esik'
(KL 122) < kései ómd. **para-* < korai ómd. **pura-* (FP **pəra-* 'leesik': UEW 742)
- (20) E *troks* (~ M *torks*) 'át, keresztül'
(KL 171) < kései ómd. **tərəks* < korai ómd. **turəks* < ősm. **tūrə-* < előmd. **tora-* (FV **tora-ksə-* 'ua.': UEW 799)

- (21) *M kvalma* (~ *E kuvalma*) 'mentén'
(KL 74) < ómd. *kuva-* (a moksa címszóval vö. *M kuva'ka* 'hosszú') (FU **kawka* 'hosszú': UEW 132)
- (22) *M šča-* (~ *M nyj. uršta-*, *E orša-*, *E nyj. orča-*, *oršta-*) 'felöltözik'
< ómd. **orča* ~ **orša* (FV **werča-* 'ruházat; felöltözik': UEW 820)
- (23) *nyj. krašti-* (~ *E kirvašte-*, *E nyj. kurvašte-*, *M kərväšte-*) 'meggyújt'
< ómd. **kurva-* (vö. *E kirva-*, *E nyj. kurva-* 'lángol' (FV **korpe-* 'ég': UEW 186)

IV. Első szótagi redukálódásra, majd vokáliskiesésre utaló további példák
Az alábbiakban megemlítek még három ősi mordvin szót, melyekben az eliziót eredményező első szótagi változások a korábbi csoportokba nemigen sorolhatók be. Megjegyzendő, hogy a (25) és (26) hangutánzó természetű finnugor kori előzményei csak a vokálisok magas, ill. mély hangrendjében térnek el egymástól. A (24) és a (25) pedig feltételezhetően homonímiát képezhetett egymással az ómordvin korban.

- (24) *E M kšni* 'vas'
(KL 69) < ómd. **kšna* < ősm. *kərthə* < előmd. **kärtə-nə* (FP **kärtə* 'ua.' < iráni: UEW 653)
- (25) *E M kšnat*, *kšnit* 'kanyaró'
(KL 69) < ómd. **kšna* < ősm. **kərna* (FU **kärnä* 'kéreg, héj'; valószínűleg hangutánzó: UEW 138)
- (26) *E křeňč*, *M kraňč* 'holló'
? < ómd. **kəraňč* (az **a* régiségére vö. Bubrih 1953: 37; – a szóban esetlegesen feltehető legújabb kori hangátvetés lehetőségére vö. Paasonen 1893/1903: 53; hasonlóképpen: *E M kambraz* ~ *M R. krambaz* 'nyereg') (FP **kərnə-šə* < U **kərnə* 'ua.'; hangutánzó: UEW 228)

Az említett lexémák többsége Bubrih történeti nyelvtanában is a példák között szerepel. Az orosz szerzőnek joggal tűnt fel, hogy ezekben és az általa felsorolt további régi, első szótagi magánhangzó-kiesésre utaló mordvin szavakban a második, illetőleg a harmadik szótag rendszerint az *a* fonémát tartalmazza, illetőleg eredetileg tartalmazta, vö. például *E staka* 'nehéz', *přev(e)* 'ész' (< **přa-vij* 'fej-erő' = 'a fej ereje'), *stuvár* 'asztal' (Bubrih 1953: 37).

A fenti összeállításban láthattunk néhány példát *szó eleji* magánhangzó-kiesésre (vö. 7, 16, 22). További példákat említ Paasonen mordvin történeti hangtanában (Paasonen 1893/1903: i.h.). Ezek közé tartozhat például az *E umař*, *M mař* 'alma' (? FV **omena* ~ **oməřə* 'ua.' ? < iráni: UEW 718), melynek moksa képviselőjében – amennyiben a magyarázat helyes (de vö. FV **marja* 'bogyó': UEW 264!) – a szókezdő **u* hangsúlytalan helyzetben esett ki. Tekintettel arra, hogy a Paasonen közölt szavak többségének etimonia még kevésbé van tisztázva, tehát az sem világos, hogy egyáltalán elizioról van-e szó – és nem például hangbetoldásról (vö. Zaicz 1997: 200) –, azok pusztá felsorolásától is eltekinthetünk.

A mordvin szóképzlet ősi rétegében célszerűnek látszik viszont befejezésül a lexémák *szó belseji és szóvégi helyzetben* bekövetkezett vokális-kiesését is egy kicsit

közelebből szemügyre venni. A fentebb említett szótörténeti-etimológiai szójegyzék alapján végzett elemzésem eredményeit hely hiányában csak vázlatosan, általában a példaanyag mellőzésével közölhetem.

1. Az alapszókincsre vonatkozóan feltűnően gyakran: 219 szóban, azaz a szóanyag 39,32%-ában mutatható ki a mordvin nyelvtörténet folyamán magánhangzó-kiesés.
2. A kiesések túlnyomó többsége – 154 esetben (70,32%) – *szóvégi* lekopás eredménye. Közülük 70 hozható kapcsolatba az ómordvin, 50 az ősmordvin és 34 az előmordvin korral. *Szó belseji* elízióval 61 ízben találkozhattam (ómordvin: 38; ősmordvin: 20; előmordvin: 3). A közel hatszáz szavas korpuszban *szó eleji* vokális mindössze a következő négy szóban enyészett el, legalábbis nyelvjárási szinten (ómordvin: 3; ősmordvin: 1): E, M *skal* ‘tehén’ << ősmd. **ǣskal*; M *uræzi* ~ E R. (Wiedemann) *ruzej* ‘ártány’ < ómd. **uræs*; E *udalo* ~ M *ftalæ* ‘mögött; hátul’ < ómd. **uda-* ~ **avta-*; E *vejke* ~ M nyj. *ifkå*, R. (Witsen) *uke*, irodalmi nyelvi *fåkå* ‘egy’ < ómd. **vajkå*.
3. A magánhangzó-kiesések közül 111 (50,68%) az ómordvin, 71 (32,42%) az ősmordvin, 37 (16,89%) pedig az előmordvin kori – egyaránt vokálist tartalmazó – szóalakkal regisztrálható, azokkal a mai, illetőleg későbbi formákat egybevetve.
4. Ami a lexikális morféma fonológiai felépítését (fonotaxisát) illeti, az az erzában és a moksában *azonos* – vagy azonos *is* – a mait az ómordvin kori alakkal összehasonlítva 46 (ez az ómordvin kori elemek 41,44%-a), az ősmordvin korival 54 (76,06%), az előmordvin korival pedig 29 lexémában (78,38%). A szóalak ezek szerint elsősorban az ómordvin kortól kezdődően változtatott jelentősebb mértékben.
5. A tövégi lekopás szempontjából tanulságos a mássalhangzós szóvéggel kikövetkeztetett szavak rövid számbavétele. A személyes névmásoknak, valamint 15 főnévnek a rekonstruált alakja arra utalhat, hogy a tövégi vokális lekopása elsősorban az ősmordvin korban következett be. Az említett főnevek túlnyomó többsége ősi szó, illetőleg régi jövevényszó (7–7 lexéma), egy pedig hangutánzó eredetű. Nevezetesen: a) finn-volgai, finn-permi, finnugor, uráli kori szavak: E *čovar*, M *šovær* ‘mozsár’; E *rivež* ‘róka’; E *šedej*, M *šedi* ‘szív <szerv>’; E *šovõn*, M *šovõn* ‘agyag’; M *uræzi* ‘ártány’; E *uroz*, M *uræz* ‘árva’; E *venč*, M *veñč* ‘csónak’; b) többségükben iráni, illetőleg balti kölcsönszavak: E *kañsł*, M *kañf* ‘kender’; E *paz*, M *pavaz* ‘Isten’; E *pursuz*, M *puRc* ‘malac’; E, M *rož* ‘rozs’; E *simen*, M *simæn* ‘gyökér; törzs’; E *tožan*, M *tožån* ‘ezer’; E *vergiz*, M *værgaz* ‘farkas’; c) onomatopoeitikus: E *čirkun* ‘szöcske’.

A szóban forgó szótörténeti-etimológiai szójegyzék alapján többek között nyomon követhető az is, hogy a hangkiesés mellett legalább 15 esetben szótagkiesés is megtörtént. Érdekesnek ígérkezhet tehát – adandó alkalommal – a szó hangtestének, a szótagszám alakulásának (történeti változásának, területi megoszlásának) a vizsgálata. Bizonyos következtetéseket lehet levonni továbbá a tövégi lekopások legújabb, nyelvjárási rétegével kapcsolatban is (ez utóbbira 17 példát számláltam össze a korpuszban), illetőleg arra vonatkozóan, hogy melyik mordvin nyelvjáráscsoportban

mutatkozott hangkiesés, így ezek közt például az erza magánhangzós : moksa (másodlagosan) magánhangzó-hiányos szóvéget illetően. A moksában a redukált vokális jelöltsége, illetve jelöltenlensége emellett még helyesírási kérdést is érint.

Az említettek alapján a magánhangzók kiesésének tüzetes történeti áttekintése az elvégzendő, a mordvin történeti fonológia számára eredménnyel kecsegtető feladatok közé tartozik. A vizsgált szójegyzék azt sugallja, hogy a magánhangzó-kiesésnek legalább akkora szerepet kell tulajdonítanunk a mordvin nyelv történetében, mint a mássalhangzók eliziójának. Ez abból is következik, hogy ez utóbbi történetileg rendszerint az előbbinek, azaz a vokális-kiesésnek következményeként valósulhatott meg.

IRODALOM

- Ahlqvist, August 1861: *Versuch einer mokscha-mordwinischen Grammatik nebst Texten und Wörterverzeichnis*. St. Petersburg.
- Azrapkin 1966 = Ю. Н. Азрапкин: Колопинский говор мокша-мордовского языка. *OMdD* 4. 251–288.
- Babuskina 1966 = Р. В. Бабушкина: Темяшевский диалект мокша-мордовского языка. *OMdD* 4. 16–225.
- Bartens, Raija 1999: *Mordvalaiskielten rakenne ja kehitys* = *SUST/MSFOu* 232. Helsinki.
- Bereczki, Gábor 1988: Geschichte der wolgafinnischen Sprachen. Das Mordwinische. In: Denis Sinor (ed.): *The Uralic Languages. Description, History and Foreign Influences*. Leiden etc. 316–331.
- Biuskin 1968 = М. С. Биушкин: Звуковая система федоровского диалекта эрзя-мордовского языка на территории Башкирской АССР. *OMdD* 5. 199–317.
- Bubrih 1953 = Д. В. Бубрих: *Историческая грамматика эрзянского языка*. Саранск.
- Cigankin 1961 = Д. В. Цыганкин: Шугуровский диалект эрзя-мордовского языка. *OMdD* 1. 294–395.
- Cigankin 1970 = Д. В. Цыганкин: Фонетика эрзянского литературного языка. In: С. З. Деваев – Д. В. Цыганкин: *Фонетика мордовских (моксианского и эрзянского) литературных языков*. Саранск. 46–79.
- Cigankin 1979 = *Фонетика эрзянских диалектов*. Саранск.
- Davidov 1963 = М. М. Давыдов: Больше-игнатовский диалект эрзя-мордовского языка. *OMdD* 2. 118–233.
- Feoktysztov 1966 = А. П. Феоктистов: Мордовские языки. In: В. И. Лыткин – К. Е. Майтинская. (szerk.): *Языки народов СССР. Том 3. Финно-угорские и самодийские языки*. Москва. 172–220.
- Gyevajev 1963 = С. З. Деваев: Средне-вадский диалект мокша-мордовского языка. *OMdD* 2. 261–432.
- Jakuskin 1961 = А. В. Якушкин: Дракинский диалект эрзя-мордовского языка. *OMdD* 1. 197–293.
- Jermuskin 1968 = Г. И. Ермушкин: Северо-западные говоры эрзя-мордовского языка. *OMdD* 5. 318–382.

- Jevszevjev 1929/1963³ = М. Е. Евсеев: *Основы мордовской грамматики*. Москва – Саранск.
- Juhász Jenő – Erdélyi István 1961: *Moksa-mordvin szójegyzék*. Budapest.
- Keresztes, László 1986: *Geschichte des mordwinischen Konsonantismus. II. Etymologisches Belegmaterial*. = *Studia Uralo-Altaica* 26. Szeged.
- Keresztes László 1990: *Chrestomathia Morduinica*. Budapest.
- Lomakina 1966 = Т. И. Ломакина: Городищенский диалект мокша-мордовского языка. *OMdD* 4. 289–329.
- Nádasdy Ádám – Siptár Péter 1994: Magánhangzók kiesése és betoldása. In: Kiefer Ferenc (szerk.): *Strukturális magyar nyelvtan 2. Fonológia*. Budapest, Akadémiai. 153–170.
- Objedkin 1961 = Д. В. Объедкин: Старо-турдатовский диалект эрзя-мордовского языка. *OMdD* 1. 100–196.
- Objedkin 1963a = В. Д. Объедкин: Говор села Мордовское Давыдово Кочкуровского района Мордовской АССР. *OMdD* 2. 37–98.
- Objedkin 1963b = В. Д. Объедкин: Говоры, имеющие общность со старо-турдатовским диалектом эрзя-мордовского языка. *OMdD* 2. 240–260.
- Objedkin 1963c = В. Д. Объедкин: Сабаевско-качелаевский говор эрзя-мордовского языка. *OMdD* 3. 3–26.
- OMdD = *Очерки мордовских диалектов 1–5*. Саранск, 1962–1968.
- Paasonen, Heikki 1893/1903: *Mordwinische lautlehre*. Helsingfors.
- Poljakov 1993 = О. Е. Поляков: Система фонем в мордовских языках. Гласные. Согласные. In: Л. В. Бондарко – О. Е. Поляков (ред.): *Современные мордовские языки 1. Фонетика*. Саранск. 83–134.
- Rédei, Károly 1984: Phonologische Analyse des Erza-Mordwinischen. In: Hajdú Péter – Honti László (szerk.): *Studien zur phonologischen Beschreibung uralischer Sprachen = Bibliotheca Uralica* 7. Budapest. 209–230.
- UEW = Rédei, Károly 1986–1988: *Uralisches etymologisches Wörterbuch 1–2*. Budapest–Wiesbaden.
- Zaicz Gábor 1995: *A mássalhangzók kiesése a mordvinban*. [Kézirat.] Budapest. 139 p.
- Zaicz 1997: A hangbetoldás, a hangátvetés és a hanghelyettesítés a mordvinban. *Folia Uralica Debreceniensia* 4. 199–208.

DER WEGFALL VON VOKALEN IM MORDWINISCHEN

GÁBOR ZAICZ

Im Mordwinischen kann ein Vokalwegfall sowohl an der Grenze zweier Morpheme als auch im Morpheminneren erfolgen. Von den erwähnten zwei Erscheinungen kam bisher vor allem die Untersuchung der letzteren, die der Elision in freien Morphemen (d. h. im Wortstamm) zu kurz, obwohl sie einen engen Zusammenhang mit dem Erscheinen der zwei Arten des Wortakzentes in ursamojedischer Zeit zeigt. In den Anfangsphase der eigenständigen Entwicklung des Mordwinischen konnte der Wortakzent sowohl auf die erste als auch die zweite Silbe fallen.

Die ursprüngliche Lautform der heute mit einer Konsonantenverbindung beginnenden Wörter z. B. ist in Folge der – im Ur – bzw. dem Altmordwinischen oder zu einer noch späteren Zeit erfolgten – Reduktion und des späteren Wegfalls des anlautenden Vokals entstanden. In der ältesten Schicht des mordwinischen Wortschatzes (aus uralischer, finnisch-ugrischer, finnisch-permischer und finnisch-wolgaischer Zeit) konnten – auf Grund des Uralischen Etymologischen Wörterbuches (UEW) – in den Wortfamilien 26 mordwinischer Lexeme Wortformen mit einer Konsonantenverbindung im Anlaut gefunden werden.

Diese mordwinischen Wörter finnisch-ugrischer Herkunft sind Beweise für die Elision in der ersten Silbe, deren Ursache auf den ursprünglichen „Nicht-Erstsilbenakzent“ der betroffenen Wörter zurückzuführen ist.

Im Gegensatz dazu wurden im Mordwinischen die Vokale *a, *ä, *e in der zweiten Silbe – d. h. zumeist in der Endsilbe – der Wörter reduziert, oder sie fielen später oft weg, wenn sie unbetont waren. Bei dieser zweiten Gruppe der alten mordwinischen Wörter kann also mit gutem Recht ein Erstsilbenakzent aus urmordwinischer Zeit angenommen werden.

Für die Elision in der ersten und der zweiten Silbe und sogar auch für den Wegfall einer ganzen Silbe gibt es im Mordwinischen zahlreiche Beispiele.

Bei der Analyse der etwa 600 Wörter enthaltenden Wortliste von László Keresztes (vgl. *Studia Uralo-Altaica* 26) konnte in mehr als 200 Lexemen, also bei 40% des Wortbestandes ein Vokalwegfall im Laufe der Entwicklungsgeschichte des Mordwinischen nachgewiesen werden. Die überwiegende Mehrheit dieser Elisionen (etwa 70%) erfolgte (vor Allem im Mokscha) am Wortende und ist letzten Endes das Ergebnis der Abschwächung des Schlussvokals der Stammsilbe. In 28% des Korpus erfolgte die Elision im Wortinneren. Für den Vokalwegfall im Anlaut gibt es in diesem Material nur wenige Beispiele.